

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2010 BIRŽELIO 12 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 112(24)

Kiekvienais metais prisimename Gedulo ir vilties bei Okupacijos ir genocido dienas. 1940 m.

birželio 15 d. Sovietų Sąjungos kariuomenė pradėjo Lietuvos okupaciją. Suimta, įkalinta ar nužudyta apie 400 ministrų, politinių partijų ir kitų visuomenės veikėjų, karininkų, o jų šeimos ištremtos į šiaurės Sibirą. 1941 m. birželį iš Lietuvos į Rusiją ištremta per 40 000 žmonių, daugiausia inteligentų ir ūkininkų. Per pirmuosius okupacijos metus apie 12 000 gyventojų, vadinamųjų liaudies priešų, uždaryta į kalėjimus. Prasidėjus karui besitraukianti sovietų kariuomenė Rainiuose, Pravieniškėse, Červenėje ir kitur žiauriai nužudė dalį kalinių (gydytojų, mokytojų, visuomenės veikėjų).

Dėl sovietų okupacijos Lietuva neteko per milijoną savo gyventojų. Baisios žmonių netektys, turto ir žemės atėmimas, sulaužyti likimai bei išardytos šeimos – daugiau ar mažiau apskaičiuojami nuostoliai. Sunkiau apibrėžiamas pasekmės, pastebimas ir dabartinėje Lietuvoje, paliko okupantų bolševikinę ideologinę prievartą, kultūros gyvenimo sugriovimas, papročių ir tradicijų naikinimas bei varžymas. Didžioji išlikusių gyvų Lietuvos gyventojų dalis pasyviai priešinosi okupacijai, vengė glaudesnių ryšių su okupacine valdžia, laukė išvadavimo iš Vakarų, bet nesiryžo rizikuoti savo gyvybe dėl šalies laisvės. Kita, nedidelė gyventojų dalis – partizanai, jų ryšininkai ir rėmėjai – aktyviai priešinosi bolševikų vergovei. Istorikai, pastūmėti atgimimo metais kilusios bangos partizanus šiek tiek romantizuoti, yra aprašę pagrindines partizanų

ginkluotas kovas, jų veiklos kryptis, išsidėstymą ir organizaciją. Mažiau žinome apie vieno ilgiausio (truko faktiškai iki 1953 m.) Europoje partizaninio pasipriešinimo psichologines ir dvasines priežastis. Juo labiau kad bolševikinė propaganda yra pakankamai sujaukusi mūsų istorinę atmintį: per kelis dešimtmečius okupacinė valdžia juodino partizanus kaip banditus ir žudikus. Todėl ir dabar Lietuvos visuomenėje partizanų kova nėra pripažįstama kaip akivaizdus mūsų istorijos faktas, bet dažnai vadinamas diskusiniu laikotarpiu, ginčytina tema. Nors klausimai apie partizanus įtraukiami ir į valstybinių egzaminų užduotis, tačiau jie dar netaupo visų pripažįstamais mūsų tautinio pasididžiavimo herojais kaip didieji kunigaikščiai ar tautinio atgimimo veikėjai. Aiškinama, kad ginkluotas pasipriešinimas buvęs beprasmiškas ir

Pasipriešinimas kaip kūryba

Katalikų ir stačiatikių kryžiai Miorų apylinkėse. XX a. 1-asis deš. S. F. Fleury.

* * *
Rankas ištiesim darbui ir kūrybai
Ir mostams mūsų kruvinų:
Tegu skaidriai ugnis Dievybės žiba
Viršum aptemusį žmogaus dienų.

Kiekvieną rytą suliepsnos iš naujo
Ta atpirkimo prakilni kova,
Į žemę gersis prakaitas ir kraujas
Ir josios veidas šviesis palengva.

Bronius Krivickas,
iš eilėraščio „Nauja pilis“ 1945–1948

žalingas Lietuvai.

Aktyvaus pasipriešinimo kovotojų – partizanų – kūryba (eilėraščiai, dienoraščiai,

beletrizuoti atsiminimai) praskleidžia dvasinio pasipriešinimo svarbą ir jų sąmoningumo pamokas. Broniaus Krivicko, Mamerto Indriliūno, Konstantino Bajerčiaus, Dianos Glemžaitės, Vytauto Šniuolio ir kt. kūriniai patvirtino partizanų dokumentuose įrašytą spaudos paskirtį: naikinti vergovės kompleksą; ugdyti partizanų drąsą ir nacionalinį sąmoningumą. Ginti ir meniniu žodžiu apdainuoti pagrindines tautos vertybes įpareigojo grėsmė šeimai, kaimui, kaimo bendruomenei. Sovietinio režimo pavojus kaimo bendruomenės egzistencijai – vienas žmonių solidarumo veiksmų, kurį skatino tarpusavio ekonominė priklausomybė, kaimyniška talka. Tautinis patriotizmas prasideda nuo vietinės bendruomenės normų išlikimo ir gynimo. Todėl iš Viešpaties rankų duota žemė buvo tautos išlikimo garantija, didžiausia istorinė atspirtis, kurios niekas negali sunaikinti.

Antroji partizanų kūrybos pamoka – meninis vaizdas negali tiesiogiai sustabdyti siautėjančio okupanto, bet gali ginti žmogaus buvimą ir puoselėti laisvės jausmą. Laisvos tautos istorinė atmintis išlieka pagrindiniu atsparo tašku, kuris nebijo teroro. Laisvo buvimo reginiai, tradicijos, bendruomenėje išsiskynę moralės dėsniai yra objektyvūs praeities dydžiai. Jie tampa istorijos argumentais, skambančiais kaip vilties ir tikėjimo šūkliai. Kova už laisvę liudija kovojančiųjų žmogiškąjį vertingumą, o laisvės kaip esminės pilnutinio gyvenimo sąlygos gynimas duoda didvyriškų jėgų kovoti.

Trečioji įkvepianti partizanų pamoka – gyvenimo grožio suvokimas ir jo apdainavimas prasmingos mirties akivaizdoje. Mirties prasmę suteikdavo pasiaukojimas dėl artimųjų, dėl kitų. Mene išreikštas laisvo gyvenimo ilgesys davė vilties išverti, suteikė vidinio džiaugsmo sulaukti okupacijos pabaigos, išlaikyti tautinį ir valstybinį Lietuvos tęstinumą.

Lietuvos partizanų kūryboje išreikštos pilietiško pamokos ir dabar primena apgintas tautines ir krikščioniškas vertybes kaip mūsų istorijos tąsą ir istorinės savimonės garantą.

Gediminas Mikelaitis

Kitame numeryje:

- S. Abromavičius. Partizanų motinos.
- A. Motuzas ir V. S. Vaičiūnas apie K. Trimako mokslinę veiklą.
- Birutės Baltrušaitytės poezija.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Gediminas Mikelaitis. Pasipriešinimas kaip kūryba.
- 2-as psl. Romualdas Granauskas. Vargonai su tekinėliais.
- 4-as psl. Kunigo Kęstučio A. Trimako gyvenimo kibirkštys.
- 6-as psl. Aldona Žemaitytė. Magdalena: portretas iš žodžių ir vaizdų.
- 7-as psl. Žydronė Kolevinskienė. Liūnės Sutemos sugrįžimas.
- 8-as psl. Anelė Butkuvienė. Lietuvos jaunimo motina.

ROMUALDAS GRANAUSKAS

Vargonai su tekinėliais

Brongiausias broli!!

Tą karvių melžimą aš dar aprašysiu, o dabar noriu tau papasakoti, kas dėjosi mūsų tėviškėj, kai jumis išvežė į Sibirą. Ne, pirmiausia dar reikia aprašyti, kaip sribokų pačios išvežtųjų turtą dalijosi.

Tas kaip tiktai buvo Atvelykio rytą. Aš dar nebuvau išvaryta į melžėjas, bet žinojau, kad į Rapolienės kūtę suvedė ar kelias dešimtis naujų karvių – jūsų, tų išvežtųjų. Atvežė ir keliolika vežimų šieno, šiaudų – ir ruginių, ir vasarinių. Gedrimas vaikščiojo po miestelį: „Oho! Dabar pašaro turim apšiai, galim ligi pat švento Jono karvių į lauką neleisti!“.. Dėl to mane ir išvarė į melžėjas, kad reikėjo tas naujas melžti, ne visos buvo užtrūkusios, o kitos jau ir veršiuotis turėjo. Ir su veršiais kelios buvo.

Žadėjau eiti į bažnyčią, išėjau į kiemą vandens parsinešti, o už tvoros bestovinti senoji Baltiejiene. Rytas buvo tykus tykiausias, visame miestelyje gaidžiai giedojo. Baltiejiene pašaukė mane:

– Ar į bažnyčelę taisais?

– Taisaus, – sakau – kaip netaisysiuos, juk Atvelykis!

– Ir aš taisaus, bet musintais nebeisiu.

– Ar susirgai, – klausiu, – ar kas?

– Ne, – sako, – bet šiandien miestely bus cūdai.

– Kokie tie cūdai?.. – nesupratau, o Baltiejiene prisišaukė mane su pirštu, taip susikišusios ir šnibždėjos per tvorą, – buvo toks ryto tykumas, kad nė puse balso negalėjai kieme rokuoties, – lig pat sribokyno ir dar toliau girdėjos.

O tas sribokynas – juk tu žinai, kur buvo? Valužio – vaistininko, kur dar keturiasdešimt pirmiaisiais išvežė, name. Tai ten tas sribokynas buvo. „Būstinė“ liuob anie vadins.

– Per pačią sumą tie cūdai bus, – papasakojo Baltiejiene. – Vakar Urkauskienė aplakstė visas sribokienes, įsakė būstinės kieme visoms būti. Aktyvistėms turtą skirstys!

– Aš neisiu! – sušukau. – Kaip aš veizdėsiu? Viena gyvatė – brolio kailinius grobs, kita – brolienės paduškas tampys!

– Reik eiti! – kaip sakyte įsakė Baltiejiene. – Apsikamšyk širdį – ir eik! Vaikų vaikams tą reikės papasakoti!

– Aš negaliu... – sakau. – Aš nukrisiu vietoj!

– Ir aš nukrisiu, bet eisiu! Skaudžiau, kaip yra, vis tiek nebebus! Tu jaunesnė už mane esi, tu ilgiau gyvensi, tu ilgiau ir atminsi!

– Niekas ten mūsų neprileis, – sakau, – anie juk už tvoros bus, ne vidury gatvės. Ten juk viską suvežė.

– Tegū būna už tos tvoros, bet juk per miestelį, žeme, turės eiti, padebesiais neparlėks! Einam, ir gan!

Sutarėv, kad eisiam. Juk tiktai veizėsiu, o už paveizėjimą į kalėjimą rasintais neįkiš.

Po valandėlės senoji Baltiejiene užėjo pas mane, atsisėdov mano gerojoj troboj prie lango, kur

visa gatvė kaip išdėta, laukav, kuomet tos aktyvistės iš kur pasirodys. Vos tiktai bažnyčioj pradėjo skambinti – ir pasirodė pirmosios: Mikalajienė, susivyniojusi tuščią maišą ir pasikišusi po pažaste, ir Gedrimienė, – ta rankoj nešėsi susilankavusi ar ne pusę atvarslių, – aiškiai jau kokiems patalams ar paduškomis susirišti.

Pakalnėj pradėjo tarškėti ratai, bet mudvi dar nematėv, kas atvažiuoja. O beatvažiuojąs sribokas Šedvydis, beparsivežąs didelį rudą bufietą su stiklinėmis durelėmis. Paskui ratus ėjo dar keturi sribokai, bet be šautuvų. Mudvi iš karto supratov, kad eina į užkandinę, o gal pirmiau padės iškelti Šedvydžiui tą puikų bufietą, tik paskui eis gerti. Mikalajienė kažko paklausė, o Šedvydis pasuko votegą aplink galvą, kirto arkliui ir sušuko ant viso miestelio:

– Ankstyboji varna subinę rakinėja!

Gedrimienė su Mikalajiene tik susižvalgė ir tekinos pasileido į pakalnę, Mikalajienei iškrito maišas, bėgdama dar primynė, o kol pasilenkusi besugraibė nuo žemės, Gedrimienė jau tolą galėlį buvo nubėgusi.

– Zuzana, palauk!.. Zuzana, palauk!.. – šaukė, bet Gedrimienė nelaukė, ir Mikalajienė nusiginė draugė, tuo purvinu maišu plaikstydamą.

Ir mudvi nuėjom į pakalnę. Sniegas bebaltavo tiktai pačiais patvoriais ir patrobais, o ant grįstųjų gatvės akmenų buvo pilka purvo pliuurė antsidėjusi; aš dar nusistebėjau, kaip Mikalajienė, taip smarkiai bėgdama į pakalnę, neišsilaužė kojų, juk senais slidžiais kaliošais tebuvo apsiavusi.

– Velnias daugiau kam padeda negu pondievs, – pasakė senoji Baltiejiene, ir aš visam amžiui įsidėjau tuos žodžius. – Bet tiktai lig laiko.

– O pondievs?

– O pondievs – visą laiką.

Sustojov kitoj gatvės pusėj, po kliūbo langais. Kur buvo šaulių namai, – juk žinai? – dabar buvo uždėtas kliūbas, ir sekmadieniais, vakarais, liuob rodyti atvežę rusiškus kinos, o lig pietų – vaikams, kad tie neitų į bažnyčią, bet šį rytą nieko nerodė, nes kliūbo langai nebuvo uždangstyti, o kieme neparpė kino motorėlis.

Aukštojoj sribokyno tvoroj buvo didieji vartai, su arkliais įvažiuoti, o šalip – mažieji varteliai, tokios siauros durelės. Dabar prie mažųjų stovėjo Donėla

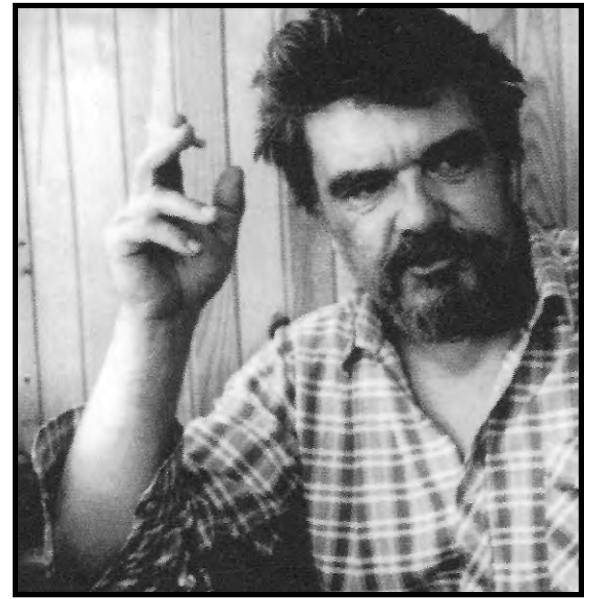
ir kalė į dėželę degtuką, norėdamas prisidegti; dėbtelėjo baltomis į šią pusę: vieną kartą, kitą, bet nieko nesakė. Paskui atsuko nugarą ir pats klausėsi. Girdėjom ir mudvi bobų balsus, ir vyriškų, storesnių, buvo, bet nei pro didžiuosius, nei pro mažuosius vartelius niekas dar neįėjo ir neišėjo, – gal, sakau, aktyvistės jau nuo pat aušros laukė, kad tiktai prie svetimo turto nepavėluotų?

Ne kiek trukus – mažosios durelės ir atsidarė. Donėla pasitraukė į šoną, praleisdamas Šedvydienę su didžiausiu ryšuliu ant nugaros, bet nepratilo tas ryšulys, dėl to vargšė kišosi vienu šonu, kišosi antru, o prisipausti niekaip negalėjo. Atžengusi kelis žingsnius atgal vėl davėsi tiesiai ir šį kartą taip įspringo, kad ryšulys liko baltuoti durelėse, o pati Šedvydienė išlėkė į gatvę ir atsidaužė į Donėlą.

– Ko stovi kaip vėpla!.. – sušuko. – Ar negali padėti ištraukti!

– O ko tiek prisigrobei? – nēmaž neskubėjo Donėla. – Pati ir trauk! Aš sargyboj stoviu!

– Dar tu čia vaipysies!.. – pradėjo šaukti Šedvydienė. – O kiek tavo Nastė prisigrobė?!.. Visus puikiuosius Bertašienės sijonus!.. Visas baltąsias Rimkienės bliuskas!.. Ir Petreikienės silkinę kus-

ką su rožėmis, – viską viena pati apžergė!.. Man tik lupatus tedavė!..

Man tik silpnumas perėjo per kojas, – ot kas dabar su tavo Elzės puikioms bliuskomis po miestelį švytruos!.. Donėlienė!..

O Baltiejiene pamatė, kad išbalus visa, prirėmė mane prie kliūbo sienos, šnypstė į ausį:

– Tylėk, Kontrimienėle, tylėk!..

Aš tylėjau, tik virpėti pradėjau visa. Tuo tarpu Donėla, neapsiklausydamas Šedvydienės balso, atremęs šautuvą į tvoros lentą, į kitą atsispyrė su koja ir patraukė ryšulį save. Našiai patraukė, vyriškai. Abidvi išgirdov, kad paklodė tik čyrkšt!.. – perplyšo, ir visi daiktai, surišti į vidų, išsibarstė į gatvės pliuurę: raudoni, žali, balti...

Dabar jau Baltiejiene griebėsi už širdies ir atskolė šalia manęs į sieną:

– Jėzuzmarija!.. Jėzuzmarijėle!.. Plikus vaikelius išvežė, plikus išvežė!..

Juk žinai: Jazbutis – Baltiejienes seseries sūnus, iš Dargių, kur malūną turėjo. Keturi mažiečiai sėdėjo ratuose, o su penktuoju, sako, Jazbutienė vėl buvo stora.

Pasimetusi paklodę į purvyną, Šedvydienė puolė rinkti atgal į krūvą kailinčius, kepurėles, kelneles, vyriškus marškinius, primusinę lempą ir daug kita ko, ką buvo už tvoros iš Urkauskienės gavusi. Skubėdama lankstėsi, viena ranka grobė už vieno daikto, kita – už kito, mėtliojo atgal ant paklodės, plaukai išsipešė, krito ant akių, bet neturėjo laiko nė nusibraukti. Paklodės kerčių jau nebesurišo, taip sugniaužė į saują, ryšulį vėl užsivertė ant kupros. Nepasakė Donėlai nė dėkui, tik žvalgydamas į šonus pustekinė nupūškavo į kalną, Donėla buv beuždaręs mažąsias dureles, bet iškišo galvą Urkauskienė, pamatė nupilkuojantį Šedvydienės ryšulį, ėmė plonai šaukti:

– Šedvydien!.. Šedvydien!.. Parnešusys tuojau pargrįžk! Pasirašyt reikės!

Donėla vėl uždare mažąsias dureles, o šalip

kažkas raudonavo purvyne, tad paėmęs dviem pirštais pakėlė sau prie akių, apveizėjo. Tas raudonas buvo maža pirštinėlė permetė atgal į kiemą per tvoros viršų. Atsisuko į vedvi:

– O judviem čia ko? Šnipinėti, ką?.. Šnipinėti?.. – ir buvo bežengias į šią pusę. Mudvi nelaukėv, kol prieis, pustekinės pasileidov į bažnyčios kalną. Kai sustojov prie šventoriaus mūro, susi-

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

pratov, kad tūrivos stipriai susikibusios už rankų. Ko tuomet susikibov kaip maži vaikai, nuo šunies bėgdami?.. Niekas vedvėms neginės.

Aš Baltiejienei pradėjau sakyti:

– Eikiav į vidų, nestovėkiav čia. Bent pasimel-siav viduo, bent išsiverksiav, į Kristaus kančią vei-zėdamos!..

Bet veiziu, kad Baltiejiene pradėjo žiopčioti, lūpa atvipo, o su rankomis tik grobstosi sau už širdies, tik grobstosi!.. Persigandau visa, purtinu už peties, prisikišusi klausiu:

– Ar bepareisi lig namų? Ar bepareisi?..

Linktelėjo galvą, aš paėmiau aną po rankos, ir dideliai palengva, kaip bitis nešdamas, nukiūtinv atgal. Nebėjov pro sribokyną, bet pro vaistine, pro žydų šiulę, ir šiaip ne tai pardėliojov koja už kojos. Paguldžiau į lovą, o Baltiejaus nesa, į bažnyčią išėjęs. Baltiejiene, lovoj gulusis, su pirštu rodė į savo vaistus, kurių pilti. Valerijoną pyliau, konvalijų, kažkokių kitokių. Gulėjo, akis užmerkusi, alsavo sunkiai, bet už širdies nebesigrobstė. Aš sėdėjau šalip ant lovos, ana neat-simerkdama sugraibė mano ranką,

– Pabūk, Kontrimienė!.. Kol pareis... Bi-jau viena. Tik nekalbink manęs!..

Ir sėdėjau nekalbindama, kol senasis Bal-tiejus parėjo.

Grįžusi viriau valgyti, šiaip kažką po trobą čiumeliojau, o bulves sunkdama dar ir ranką nusiplikiau. Matau, kad nieko iš manęs šian-dien nér, sėdaus prie lango ir pradėjau mel-s-ties. Ir už tave, ir už save, bet akyse visą laiką stovėjo tie keturi maži Jazbučio vaikeliai. Tą rytą, kai jumis vežė, aš anų nemačiau, aš nieko nemačiau, daržais už miestelio bėgdama, o akyse viskas taip stovėjo, lyg būčiau aiškių aiš-kiusiai regėjusi! Pati pradėjau bijoti: „Vieš-patie, ar jau niekuomet man tas iš galvos taip ir neišnyks? Juk nebegalėsiu naktimis pamie-goti, durna paliksiu!..” Gėriau ir aš valerijoną, paskui parėjo iš lauko Kaziūnė, padaviau vai-kui valgyti, pradėjov abi rokuoties, bent kiek tam kartui atslūgo. Kai pavalgiau, miegas ap-ėmė, Kaziūnė pradėjo prašyties į miestelį pas vaikus, pasiėmė dar nuo Velykų kelis dažytus kiaušinius, leidau eiti, tiktai kaliavote įkalia-vojavau, kad lig temstant pareitų. O pati atgu-liau, tariaus neužmigsianti, tariaus – vėl tie pusplikiai Sibiro vaikeliai rodysis, bet ar nuo tų valerijonų, ar nuo ko, – užmigau. Neilgai te-buvau užmigus, per miegą išgirdau, kad neto-liese kažkas paukšt!.. paukšt!.. – du kartus pa-gretais šovė. Puoliau į gerąją trobą prie lango, bet kad aikštėj nieko nebuvo. Nepraėjus kelioms mi-nutėms išgirdau, kaip Kaziūnė draskyte drasko lauko duris, – buvau užkabinusi prieš atguldama. Nesako – įleisk, nesako – atkabink, tik „Mama!.. – šaukia. – Mama!..” Kai atkabinau, įpuolė į prieme-nę, įsikniausė man į sijoną, skubėdama taip nori man kažką pasakyti, taip nori! O aš dar nieko ne-suprantu, glostau tik per petelius, glostau, o pati galvoju: „Pergąsdino vaiką tie šėtonai bešaudyda-mi! Ką čia reikės duoti nuo išgąščio? Kuo reikės gydyti?..”

– Mama! – purto man sijoną. – Eikiav!.. Abidvi eikiav!.. Visi vaikai ten subėgo, ir dideli žmonės jau renkasi!..

– Kur eikiav?.. Ko eikiav?.. Tu man kaip žmo-gus pasakyk! Nusišluostyk ašaras ir pasakyk! Ne-kūkčiodama pasakyk!

– Anie anam kažką tuojau darys!..

– Kam tokiam darys?

– Tam!.. Juodajam!.. Šedvydis nuėjo Juodojo Zūbės su arkliau atvaryti!..

– Ar Juodajam Zūbei ką darys?

– Ne Zūbei, o tam! Juodajam!.. Mes nežinom, kaip ans vadinasi!.. Petkaus vaikai sakė, kad var-gonai su tekinėliais!

– Tu tik namie sėdėk! – supykau. – Ar negir-dėjai, kaip šaudo?

– Ten Gedrimas tyčiomis į viršų šaudo! Kad visi už karto stumtų!..

– Ką stumtų?

– Tą!.. Juodajam!.. Tas dideliai sunkus, o tie ne-

gali pastumti, kojos slysta, visi girti!.. Abidvi ei-nav! Juk sakau, kad ir dideli žmonės suėję vei-zas!..

Iš to visko tiek supratau, kad girti sribokai stumia kažką didelį juoda.

– Kelnelės nepričiūriok iš to strioko!.. – pasa-kiau, dairydamos jau priemenės pasieniais kokio drabužio. – Tiktai kad man stovėtumi šalip visą laiką, motinai į ranką įsikibusi!

Dar nebuvo pradėję dorai temti, ir vedvi iš tolie pamatėv pakalnėj, vidury gatvės, tarp kliūbo ir sribokyno, daug žmonių juoduojant. Ne be rei-kalo senoji Baltiejiene širintais sakė, kad bus cūdų diena.

Gatvės vidury, miestelio vaikų ir žmonių ap-stotas, juodavo fortepionas. Aš jau buvau mačiusi fortepioną: toks pat progimnazijos didžiojoj salėj stovėjo. O šiojo viena koja jau buvo nulaužta ir va-lojos purvyne, pats, visas pakrypęs, plačiausiai baltais dantimis juokėsi į dangų. Aplinkui – stum-

Nuotraukose – lietuvių tremtinių kapai Sibire.

dėsi sušilę, suplukę sribokai. Visi buvo girti, sun-kiai alsavo, ir naminės smarvė per dešimtį žings-nių trenkė į nosį. Čia pat sukinėjosi ir Gedrimas. Sribokyno didieji vartai dabar buvo ligi pat galo atkelti, bet viduo jau nebebuvo daugiau nei kokių baldų, nei drabužių. Aktyvistės, matyt, viską lig paskutinio siūlelio pakapstė. Čia pat sukinėjosi ir Urkauskienė. Ana buvo negerianti ir kitus drau-dė, bet šiokią dieną ir anos žandai raudonavo. Gedrimas visą laiką juokėsi, lakstydamas aplin-kui, o Urkauskienė norėjo aną nutverti už ran-kovės ir kažką pasakyti.

– Kliūbo turtą sulaužėt!.. Ar nesakiau, kad ne-reikia stumti per akminis?.. Matai, kokie maži tēr tekinėliai!..

– Kazački!.. – tūpčiojo Gedrimas juokdamas visa burna. – Ras, dva, kazački!..

– Bus dabar kazački! Aklą reikės rašyti!

– Prikalsim anam tą koja!.. Ar vinių nér?.. – ir vėl atsikusęs į fortepioną, mojavo rankomis. – Vaikai!.. Žyva!.. Tuojau ateis muzika!..

Sušvilpė per lūpą ir mandriai tūptelėjo, vieną koja atkišdamas tolie į priešakį, bet iš to kazački tiek teisėjo, kad dėjosi ant subinės į patį purvyną ir stenėdamos kėlės, remdamos ant visų keturių. Vaikai juokė, nuo bažnyčios kalno leidosi trys žmo-nės: vidury – senasis vargoninkas, ir du sribokai varė iš šalių. Senasis vargoninkas ėjo be kepurės, baltuodamas žila galva, ir abidvi rankas laikė su-gniaužęs sau ant krūtinės. Atrodė, kad nešas su-spaudęs kažkokį brangų daiktą, bet nieko nenešė,

gal pirštai anam šalo. Gedrimas tuojaus pamatė:

– Muzika!..

Senasis vargoninkas sustojo prie purvino for-tepijono, išvydo, kaip tas atrodo, ir nuleido ran-kas. Visi regėjom, kas su žmogum dėjos: nuleido žemyn tas rankas, susiritė, kaip į paširdžius ga-vęs, o balta galva pradėjo drebėti.

– Davai kazački!.. – prišokęs kumščiojo Ged-rimas.

Senasis vargoninkas palengva kėlė aukštyn galvą, bet ta ir vėl tuojau sviro ant krūtinės. Visi nutilo, ir patys mažieji vaikai stovėjo kaip įkalti. Kai paskutinį kartą pakėlė, perleido visus liūdno-mis akimis, rodės, kožnam atskirai į pat širdį pa-veizėjo. Uždėjo rankas ant klavišų... Man pasiro-dė, kad žemė su visais akmenimis sulingavo, o bažnyčioj varpai vienu kartu suskambėjo!.. Bet nesuskambėjo nė kokie varpai, – abudu bokštu ty-lėdamys kyšojo į dangų... Ano pirštai taip iš forte-pijono išgavo!.. Visi sustingę veizėjom senajam vargoninkui į lūpas: kuomet tos prasivers? Bu-vo pamėlynavusios, virpėjo nuo šalčio, bet prasi-verė! Visi išgirdom tyki seno žmogaus bal-są:

– Dievas mūsų išsigelbėjimas ir stiprybė, Veikiausia pagelba varguose!..

Tuojau pat man už nugaros, aš tiktai ne-mačiau kas, dvi motriškos kaip klikte sukliko:

– Dėl to nebijokim, kad ir žemė drebėtų, o kalnai virstų į jūros gilumą!..

Kiek tiktai buvom susirinkę motriškų, vi-sos, be Urkauskienės, giedojom, – kol gyva, ne-išgirsiu daugiau tokio giedojimo! Giedojom mes, giedojo didesnieji vaikai, giedojo prie šono ir mano Kaziūnė, o mažieji glaudėsi prie di-džiųjų arba, cypdami kaip šuneliai, nesupras-damys, ko išsigando, bėgo aukštyn į bažnyčios kalną. Jau ir sribokai, kurie rūkė, pradėjo svaidyti degančius papirosus į purvyną, o gir-tas Šedvydis, su viena ranka draskydamas va-tinį, su kita mušosi į krūtinę. Prišokusi Ur-kauskienė įstūmė pro didžiuosius vartus ir už-darė, bet tas tuojau išėjo pro mažuosius ir, staugčiodamas kaip šuo, dabar su kumstėmis daužė per tvoros lentas. Vienas Gedrimas iš-blaivējo ir sukinėjos į visas puses, norėdamas įsitėmyti, katrie čia dabar gieda?..

Bet mes nė vienas dabar jau nieko nebe-bijojom: ar tos psalmės žodžiai, ar tas fortepi-jonas su mumis kažką padarė, ko niekas nebū-tų galėjęs padaryti: mušk, jei nori, kapok į gy-vus gabalus, bet mes čia būsim, mes čia giedo-sim, čia mūsų, ne jūsų, viskas! O fortepijone, atrodė, kad daužosi koks šimtas varpų: kaip iš po žemių šiurpindami kilo didieji ir storieji, de-šimtys vidutinių būriais skambėjo aplinkui, o pa-tys mažieji ir už mažus mažesnieji cinguliavo kaip tūkstantė cidabru!..

...Aš tik pamačiau, kaip Urkauskienė šoko prie Gedrimo, nutvėrė už atlapų ir pradėjo purty-ti:

– Šauk!.. – žviegė ne savo balsu: – Kam sakau – šauk!..

Gedrimas iškėlė ranką, ir tris kartus ugnis iš-lėkė į viršų. Bet mes giedojom!.. Mes nebijojom!.. Nuo didžiųjų vartų vyriškas balsas led pramušė pro tą mūsų giedojimą:

– Liaudies gynėjai, visi į būstinę!..

Mes bepalikom gatvėj vieni patys. Nuleido rankas senasis vargoninkas, nutilom ir mes. Jau buvo beveik sutemusi, senasis vargoninkas pasi-sukęs sunkiai pradėjo lipti atgal į bažnyčios kalną, visi tylėjom ir veizėjom, o ano balta galva ilgai šviesavo įkalnėj kaip žvakė. Nuėjo, pradėjom ir mes skirstyties po trobas. Nuo kitos pakalnės Juo-dasis Zūbė beatsivedas į plėškes pakinkytą arklį.

Supratau, ko vedas: girti sribokai nepastu-mia fortepijono, tad užkinkys Zūbės arklį ir vilkte įvilks į kliūbą!..

Parėjovos su Kaziūne namie, užsidegėv švie-są, atsisėdov prie pečiaus ant suoloelio, mano mer-gelė prisiglaudė man prie šono, sėdėjov apsikabi-nusios ir tylėjov kaip po Komunijos... Neilgrukus kažkas pabarkšt į duris, – senasis Baltiejus be-jeinąs. Nusimovė kepurę, pasakė Kristaus vardą.

– Ateik, susiedėle. Neburiu savo senosios.

Kunigo Kęstučio Trimako gyvenimo kibirkštys

Gerbiamas kunige Kęstuti – šiemet Jūs švenčiate ne tik garbingą 80 metų jubiliejų, bet minite ir kitas gražias sukaktis – 50 metų kunigystės, 50 metų – akademinės veiklos, 64 metai ateitininkijos greto-se... Pagarbą kelia Jūsų studijuotų disciplinų gausa, mokslo laipsniai, straipsniai, išleistos knygos, intensyvi akademinė veikla. Jūs ir dabar domitės mokslu ir menu, esate aktyvus, kūrybingas. Iš kur toks „alkis“, toks dėmesys gyvenimui ir kultūrai, tokia nesiliaujanti nuostaba, kurią galėtume pavadinti ne tik filosofine kategorija, bet ir gyvenimo varikliu?..

Atvirai pasakius, aš tik gyvenu... Ir tik pirmą kartą mano gyvenime, – būtent, Jūs, šia 80-mečio proga, tą klausimą man iškeliate. Taip: gyvenimo variklis... *elan vital*... Kai ką renkuosi ir darau dėl vidinių polinkių. Kai ką kita – atsiliepdamas į aplinkos žmonių reikalus. Stengiuosi gyventi dėl religinių humaniškų vertybių, idealų. O modernios psichologijos pradininkas Williamas Džeimsas (James) teigia, kad idealai asmenyje sukelia *dinamogeniškus* (energiją gimdančius) jausmus, kurie kaip tik yra tinkamiausi gyvenimo varikliai.

Peržvelgusi Jūsų mokslinius laipsnius ir diplominius darbus, priėjau išvadą, kad nesate vien tik kunigas. Jūs dar – ir mokytojas, ir gydytojas (dėstėte Vytauto Didžiojo universitete ir kitose Lietuvos aukštosiose mokyklose, dirbote ligoninėje kaip klinikinis psichologas). Sakyčiau, Jūs sujungiate gražiausius Lietuvos šviesuolio brožuus – juk prieškarinio Lietuvoje šios trys profesijos buvo bene gerbtiausios, kilniausios... Ar Jums taip savaime išėjo, ar kryptingai siekėte tokio tikslo?

Esu įsitikinęs, kad mūsų gyvenimo kelias tiesiamas dviejų „inžinierių“ – Kūrėjo ir paties asmens: Kūrėjas sukuria asmenį su atitinkamais polinkiais ir sudaro sąlygas, kuriose palengvia asmenį apsispręsti. Aš, kaip ir kiekvienas kitas žmogus, esu apdovanotas tam tikrais man reikalingais polinkiais, dėl kurių, Kūrėjo įkvėptas tam tikrose aplinkybėse rinkausi ir tebesirenku savo gyvenimo kelią.

Jaunystėje palaikiau ryšį su Dievu. Pasijutau traukiamas tapti kunigu. Įsitikinau, kad tai mano pašaukimas. Tačiau jčiau reikalą pažinti žmones, tad pasirinkau studijuoti psichologiją. Lietuvai tapus nepriklausoma, tuoj pat nustojau dirbti kaip klinikinis psichologas Amerikoje, kad galėčiau vykti į Lietuvą dėstyti. Tad vėl – atsiliepdamas į esamą padėtį, tapau dėstytoju, mokytoju. Be abejo, tai nebuvo atsitiktinai padaryta, bet atsiliepiu į laiko iššūkį. Pradžioje Teologijos fakultete trūko teologijos dėstytojų. Pasiruošiau ir dėčiau teologiją. Kai neberekėjo, ėmiau dėstyti tai, kas buvo dar labai reikalinga – religinę psichologiją bei jos šakas apie dvasingumą ir pastoraciją. Vėliau magistrantams pridėjau praktišką psichodvasinę konsultaciją. Atsiradus reikalui dėstyti filosofiją, dėčiau religinį egzistencializmą Šiaulių universitete, o Vilniaus Pedagoginiame universitete – antropologinį kursą: Vyras ir moteris šių laikų antropologiniame pluralizme. Visų tų kursų negalėjau pramatyti. Atsiliepdavau į reikalo iššūkį: pasi-

ruošdavau ir dėstydavau ne vien žodžiu, bet ir savo parašytomis knygomis. Tik vėliau – nebesuspėdavau. Vos paruošęs užrašus, turėjau dėstyti iš jų. Taip, buvau mokytojas, o kartais ir gydytojas: į mane kreipdavosi prašydami psichodvasinės konsultacijos.

Į kunigą žiūriu ne kaip į luomą, bet kaip į pašaukimą: jis – įsitikinęs Dievo buvimu tiek, kad liudija Jį gyvenimu ir kunigišku darbu. Tačiau kiti jo darbai taip pat įjungiami į tą patį tikslą arba išplaukia iš jo vidinių polinkių. Tuo jis išvengia susiskaldymo ir pasiekia savo asmens vientisumą. Su prof. Antanu Maceina spaudoje diskutavau tuo klausimu: ar gali asmuo būti ir kunigas, ir poetas (ar filosofas, ar kas kita). Jis tokį kunigą vadino „netikša“ (nevykėliu). O aš teigiau, kad asmuo, sugebantis derinti, gali būti kunigu ir poetu (ar kuo kitu). Kun. Stasys Yla įsijungė į diskusiją, man pritarėdamas. Prof. Maceina buvo geras filosofas, bet bent šioje srityje neturėjo psichologinio išvalgumo: jis buvo paveiktas savo paties neigiamos patirties; įstojęs į kunigų seminariją, studijuodamas teologiją, jis nesiliovė klausinėjęs, vis

Psichologas dr. K. Trimakas telefono garsiakalbiu kviečia pacientus į psichodramos sesiją Hines veteranų ligoninėje.

likdavo nepatenkintas atsakymais. Pagaliau išstojau iš seminarijos, įsitikinęs, kad negalės būti kunigu ir filosofu. Bet faktai rodo, kad kiti galėjo: na, paminėkime kad ir tokį pasisekusį bei iki šiol įtakingą kunigą, teologą ir filosofą Tomą Akvinietį.

Žinau, kad Jums nesvetima ir poezija – neseniai išleista Jūsų poezijos knyga „Jis man dovanotojo būtų.“ Ką Jums reiškia poezija? Ką sako ši Jūsų poezijos knyga? Koks jos įkvėpimo šaltinis?

Poezija – tai mano vidinio polinkio vaisius. Kai kada mintis kažkaip savaime apsiliepdavo kažkokiu vaizdingesniu ar skambesniu rūbu. Tai įsidėmėdavau. Kažkaip maniau, kad ir kiti žmonės tokius posakius įsidėmės. Taip ir buvo. O jausmas – pavyzdžiui, žavėjimasis – savaime labiau veikdavo į žodžius. Iššaukdavo daugiau vaizdingų išsireiškimų. Taip man ir atsirado poezija. Skaitydamas Evangeliją, Gerąją naujieną, įsitikinau, kad ten Aprašomasis ieško mūsų. Juo susižavėjau. Pasipylė vaizdai – daugiausia iš evangelinių pasakojimų. Juose išvelgiau gilesnę prasmę. Taip atsirado pirmoji knyga „Ieškančiojo pėdsakai“. Vėliau dėmesį iš Evangelijos perkėliau į dabartinį gyvenimą. Įsitikinęs, kad Dievas visada yra su mumis ir kad Jis – mūsų nuolatinis Kūrėjas,

K. Trimakas savo poezijos recitalyje Vilniuje 1990 m., kalbinamas doc. L. Jankavonytės.

dovanojās mums visa, kas gera – pačią gyvybę, jūtau dėkingumą. Ir vėl nauji įvaizdžiai, jausmai, išsireiškimai. Ir vėl nauja knyga – „Jis man dovanotojo būtų“.

Viešėdamas praėjusią vasarą Vilniuje, buvote atsilankęs mūsų namuose – mano vyrui Petriui užvedus kalbą apie vitražinį lėlių teatrą ir spalvas, Jūs tiesiog „sukirbirkščiaavote“: ši tema Jums buvo itin įdomi. Ir tik vėliau, jau kitų metų pavasarį, Radvilų rūmuose išsivijios dailininkų dovanotų paveikslų parodoje išvydome ir Jūsų paveikslą „Mičigano ežeras ir smėlis.“ Spalva – tai juk ir poeziją, ir tapybą jungiantis brožuas!.. Kaip į Jūsų gyvenimą atėjo tapyba, dailė?.. Ar tai kitoks būdas „išsakyti“, pasisakyti?.. Paliudyti gausias Dievo dovanas?

„Sukirbirkščiaavau“ dėl teatro. Esu vaidinęs vaikystėje, jaunystėje, berniukų vasaros stovyklose buvau pasakotojas, laužų „teatro direktorius“. Vėliau, kaip psichologas, plačiai naudoju psichodramą, t. y. tikrų ar įsivaizduotų gyvenimo epizodų (ir sapnų) įsijaustą „išvaidinimą“ save ir kitus pažinti, tarpusavio santykiams pagerinti, gijimui, katarsui. Naudoju ir vaizdinę hipnozė psichologiniam gydymui. Su kiekvienu pacientu piešiau jo elgesio analizę spalvotais piešiniais. Ne vienas jų iš ligoninės išsinešdavo tuos simbolinius piešinius kaip savo sveikatos pagerėjimo „diplomus“, o apie psichodramą kalbėdavo kaip apie teatrą „su grandinėmis“ (geležinės grandinės buvo viena iš daugelio į sąmonę įstrigusiu simboliu, priemonių, kurias naudoju pavaizduoti juos kausčiusias, pavergusias vidines kliūtis, konfliktus).

Visa tai, prieš pritaikydama gydymui, išvaidindamas ir tapydamas pats išsiskaidavau. Tad iš savo patirties žinau vaidybos, spalvų, „išsiskaidėjimo“ poezijos teigiamus poveikius. O dėl Anapus: esu įsitikinęs, kad amžinybėje mūsų laukia kažkas panašaus – tik dar daug harmoningesni himnai, iki gelmių supurtantys poezijos recitaliai ir dramos – tokios, kurių šiame gyvenime negalime net įsivaizduoti. Kūrėjas pats mummyse ne be reikalo įdiegė tas kūrybines galias.

Man viešint Čikagoje, teko su Jumis kalbėtis apie rašytojus ir filosofus, kurie Jums padarė nemenką įtaką ir įspūdį – G. K. Chestertoną, C. S. Lewisą ir P. Teilhardą de Chardiną. Kodėl – šie mąstytojai?.. Kodėl ne, tarkim, kiti, „madingesni“, rašytojai?.. Sprendžiantys „globalines“ pasaulio problemas ir pritaikantys tų sprendimų išvadas masiniam skaitytojui?..

Šiuos tris atrinkau iš daugelio, nes kiekvienas jų savo raštuose pateikė tame amžiuje žmonijai reikalingas įžvalgas. Taip pat jie visi – tik kiekvienas savaip – sugebėjo savo idėjas perduoti vaizdais. T. de Chardinas – žmogaus evoliucijos (kaip Dievo kūrybos) įjungėjas į krikščionišką pasaulėžiūrą; C. S. Lewisas – kaip kitų ir kitokių galimų visatų ir būtybių atvaizduotojas. G. K. Chestertonas – ypač kaip Jėzaus Kristaus įstatytojas į žmo-

Nukelta į 5 psl.

Paskaitininkas Lapkričio sinoikijoje Vilniuje.

Atkelta iš 4 psl.

nijos istoriją („The Everlasting Man“). Angliškai rašantieji – C. S. Lewisas ir G. K. Chestertonas – buvo paragavę krikščionybei priešingo ateizmo. Jų grįžimas į ją buvo šviežias, kūrybingas jos atradimas. Tačiau jie nėra vieninteliai. Šiuos ir kitus rašytojus esu nuodugnai studijavęs taip, kad „madingi“, bet paviršutiniški autoriai gal kitus žavėjo, bet ne mane. Tad rinkausi tuos, kurie atliepė į giluminius mano (ir daugelio kitų žmonių) poreikius.

Jaunųjų lietuvių dailininkų grupė (K. Trimakas stovi trečias iš kairės).

Nuotrauka Z. Degučio

O ką Jūs apskritai manote apie rašytojus, kuriančius populiarumo, garbės ir pinigų vardan?.. Ir apie literatūrą, kuri skirta tarsi ir ne skaitymui (kaip mes jį suprantame – analizuojant, mąstant, pagaliau – patiriant katarsį), o vartojimui?.. Ar menas ir kultūra, tapę vartojimo objektais, nepraranda savo reikšmės kaip kūrybinės sritys?.. Ką Jūs apie tai manote – kaip kunigas, kaip kūrėjas ir kaip psichologas?..

Įsivaizduokime Dostojevskį rašantį tik tam, kad būtų populiarus. Tuo jis būtų išdavęs save, savo patirtį ir išvalgaus rašytojo pašaukimą, o taip pat skaitytojus, kaip žmones. Kuriant juk reikia pirma žiūrėti į žmogų, jo gelmę, o ne į tai, ar knyga bus lengvai parduodama ir tam tikslui, kad patiktų pirkėjams, ji būtų prikraunama sensacijomis, skandalais, dirginimais ir sekso scenomis. Kai meno objektas gaminamas kaip prekė, ji nupigina ir nustoja būti kūrinium.

Didžiąją gyvenimo dalį praleidote ateitininkų gretose. Papasakokite, kuo Jums svarbus buvimas ateitininkijoje.

Po Antrojo pasaulinio karo ateitininkija pabėgėlių lietuvių stovyklose 1946 m. dar tik ėmė atsikurti. Kartą prie manęs priėjo mokytojas ir paskatino įkurti ateitininkus Miuncheno gimnazijoje. Trumpai tepasakė, kad ateitininkai yra katalikų lietuvių jaunimo organizacija. Buvau tik gimnazistas, bet susidomėjau, sutikau, nuvykau į kitą stovyklą trumpiems vadovų kursams ir po to įsteigiau ateitininkų kuopą. Redagavau kuopos laikraštėlį, skaičiau referatus, ateitininkų žurnale „Ateitis“ buvo išspausdinta pirmoji mano pasakėčia. Tačiau labiausiai „prie širdies“ man buvo ateitininkų katalikiškoji ideologija. Ateitininkų eilėse susipažinau su gyvais ar jau mirusiais ateitininkijos šulais, tokiais kaip Pranas Dovydaitis, Stasys Šalkauskis, Antanas Maceina, Juozas Girnius, kun. Stasys Yla, Adolfas Damušis. Amerikoje tapęs kunigu, buvau ilgametis Studentų ateitininkų sąjungos dvasios vadas, ilgametis „Ateities“ žurnalo redaktorius, o dar iki šiol tebesu ilgametis Šiaurės Amerikos ateitininkų dvasios vadovas.

Kokios asmenybės – ne tik rašytojai ar filosofai, bet ir kitų sričių atstovai, pagaliau – realūs žmonės – veikė Jūsų gyvenimą?.. Skaičiau Jūsų straipsnį apie Sibiro kankinę Adelę Dirsytę – ar ji nebus viena iš tokių asmenybių?..

Pirmenybę tarp „realių žmonių“ duodu savo Mamai. Mano pirmą žvilgsnį ji pasitiko šypsena. Ta šypsena ir dabar mane lydi: į pasaulį, ypač į žmones, tebežvelgiu tuo pirmu žvilgsniu.

Jūsų paminėta Adelė Dirsytė taip pat yra la-

bai reali. Mūsų keliai susipynė visiškai netikėtai. Kai Sibire surašyta, jos ranka parašyta maldaknygė pasiekė Ameriką, ji tiesiog įkrito į mano rankas. Maldaknygę versdamas į anglų kalbą, atpažinau Adelės dvasinį lobį ir tapau jos gerbėju, jos minčių, maldų ir patirties aprašytoju.

Gilindamasis į psichologijos mokslą, radau išskirtinai išvalgių psichologų, kurių pagrindinės idėjos kilo iš jų pačių gyvenimo patirties. Tai Williamas Džeimsas (religinių išgyvenimų reikšmė), Viktoras Franklis (gyvenimo prasmės reikš-

yra patikėję bent tūkstantį raštu papasakotų išgyvenimų.

Nesusipratimai tarp susituokusiųjų kaip tik kyla dėl nesugebėjimo viens kitą išklausti, suprasti. Nesusikalbėjimai tarp tėvų ir jų vaikų, ypač paauglių ir jaunuolių, taip pat rodo, kad šiais laikais žmonės nesistengia kitų klausytis. Nesusikalbėjimas priveda prie statomo Babelio bokšto ar bokštelių sugriuvimo, ar tai santuoka, ar bendruomenė, ar valstybė. Deja, tai būdinga mūsų laikams.

Jūs kurį laiką buvote „Kultūros“ redaktorius. Kas Jums atrodė svarbiausia šiame darbe, kokius akcentus labiausiai norėjote pabrėžti, kas džiugino ir kas liūdino?

Pirma, suvokiau, kad šis šeštadienis „Draugo“ „priedas“ visiškai nebuvo „priedas“. Jis galėjo ir turėjo būti laikraščio „siela“, labai reikalingos tikros kultūros reiškėjas „Draugo“ puslapiuose. Žinoma, tai buvo milžiniškas darbas, o panašiai galvojančių bendradarbių maža. Apsisprendžiau daryti, kas įmanoma. Vadovautis trimis to „Draugo“ palydovo išvardytomis sritimis: „mokslas, literatūra, menas“. Tos sritys rodė kelią. Turinyje ieškojau jų lygsvaros. Tačiau per tai siekiau puoselėti kultūrą, kuri keltų žmoniškumą. Kad tai būtų suprasta, šį „Draugo“ palydovą pavadinau „Kultūra“. Taip planavau, tikėdamasis galėsias tęsti redagavimą. Deja, vėl buvau kviečiamas priimti didesnę dėstymo krūvį Lietuvoje. Pirmenybę daviau Lietuvos jaunimo švietimui, naujos krikščioniškos inteligentijos ugdymui (plačiau apie tai žr. mano straipsnį „Draugo“ dienraščio šeštadienis palydovas „Kultūra“ knygoje „Draugui“ – 100. Už tikėjimą ir lietuviybę“, psl. 371–388). Džiaugiuosi, kad po manęs redagavimo darbą tęsė Aldona Žemaitytė ir kad dabar Jūs redaguojate.

Ką veikiate šiuo metu? Kokias poezijos ir dailės spalvas kuriate?

Šiuo metu iš gyvo reikalo daugiau laiko skiriu pastoracijai lietuviams Čikagoje ir jos apylinkėje. O turiu kelių knygų apmatų ir daug temų knygoms. Esu surinkęs ir suskirstęs jaunimo pasakojimus apie draugystę, apie jų pasirenkamą gyvenimo kelią ir kt. Turiu pakankamai medžiagos knygai apie vyrą ir moterį – apie jų besikeičiantį vaidmenį istorijos eigoje, ypač šiais laikais, o taip pat – psichologinei knygai apie sapnus. Ir labai norėčiau turėti laiko tapybai... O ką kalbėti apie poeziją!.. Bet norams gausėjant, laikas trumpėja...

Visų skaitytojų vardu kuo nuoširdžiausiai linkiu Jums, kad to laiko atsirastų, o taip pat – ilgų ir šviesių, prasmingų gyvenimo metų, neblėstančio tikėjimo ir tiesiog – ramių ir kasdieniškų laimės akimirku.

Kunigą Kęstutį A. Trimaką kalbino Renata Šerelytė

„Ateities“ vyr. redaktorius K. Trimakas (antras iš kairės) su redakcijos nariais: dr. A. Liulevičius, S. Kuprys, dr. L. Sidrys, J. Kuprys; sėdi A. Zailskaitė ir R. Sidrienė.

Nuotrauka J. Kuprio

Magdalena: portretas iš žodžių ir vaizdų

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Gegužės 19 d. Radvilų rūmuose, Vilniuje, Lietuvos dailės muziejus surengė knygos „Magdalena Birutė Stankūnė-Stankūnienė. Žiedais kaišytu nostalgijos keliu“ pristatymą. JAV lietuvių dailininkės M. Stankūnienės jubiliejui skirtas renginys vyko „Dovanos nepriklausomai Lietuvai“ parodos fone, prie M. Stankūnienės darbų. Jame dalyvavo ir kalbėjo pati dailininkė Magdalena, JAV lietuvių visuomenės veikėja Aušrelė Sakalaitė, menotyrininkai – knygos sudarytoja Vida Mažrimienė, dr. Ingrida Korsakaitė, Romualdas Budrys, knygotyrininkas prof. Domas Kaunas, Marijampolės kultūros centro parodų organizatorė, M. Stankūnienės menų galerijos vadovė Onutė Surdokienė, liaudies dainas dainavo Šunskų folkloro ansamblis „Žvirgzdė“ (vadovė Eglė Alenskaitė). Kaip visada esti iškilminguose renginiuose, taip ir ši kartą vakarą vedė neprilygtamasis tokių renginių vedėjas, Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys. Dailininkę, eilinį kartą sugrįžusią į Tėvynę, sveikino nuširdūs jos talento gerbėjai, bičiuliai, giminaičiai...

Taigi Magdalena Stankūnienė vėl Tėvynėje. „Didžiuojusi, kad esu lietuvė“, – prieš televizijos

Dailininkė Magdalena (d.) ir Vilkaviškio krašto muziejininkė Aušra Mickevičienė.

kameras ištarė ji, po keleto dienų Marijampolėje atidengiant paminklą Vytautui Didžiajam.

Marijampolė, Vilkaviškis ir Vilnius yra trys vietos, kurių ji niekada nepamiršta ir savo kasmetinių kelionių į Lietuvą metu pirmiausia juos aplanko. Vilkaviškio krašto muziejuje sukrautos viso jos gyvenimo godos, įsikūnijusios memorialinės ekspozicijos pavidalu. Magdalena yra Vilkaviškio Garbės pilietė. Marijampolėje lankytojų laukia jos vardo Menų galerija ir jos pačios darbų nuolatinė ekspozicija Marijampolės dailės galerijoje. Laukia ir įpareigojantis marijampolietės Garbės vardas... Vilnius yra tas miestas, kuris ypatingais dvasiniais saitais ją riša prie Lietuvos kultūros palikimo.

Bet grįžtu į jubiliejinį vakarą – knygos apie Magdalena pristatymą. Saulėta gegužės antrosios pusės pavakarė. Pats obelų ir kaštonų žydėjimas. Gėlynuose kasdien skleidžiasi vis nauji žiedai. Knygos paantraštė skelbia: *žiedais kaišytu nostalgijos keliu*. Tai parafrazė iš poeto Kazio Bradūno teksto apie dailininkės darbų parodą Amerikoje. Jos kūryba – nuolatinis ėjimas Tėvynės link, o asmenybės šerdis – pavasario žydėjimas. Neatsitiktinai jau daugel metų Magdalena parsikrenda į Lietuvą gegužės mėnesį, kai prasideda didysis metų žydėjimas. Gamtoje žydėjimo stebuklas būna labai trumpas (o koks stebuklas tęsiasi ilgai?), žmogaus sieloje, kurios dalį sudaro kūryba, tai gali trukti visą gyvenimą. Nuo kūdikystės iki garbingos senatvės. Magdalena Stankūnaitė-Stankūnienėi jau 85-eri, bet kokia jaunatviška jos laikytena, stotas, karališkas skrybėlių prašmatnumas, subtilus humoras ir sodrus suvalkietiškas sąmojis,

kai ji prabyla, kalbinama kokiame nors renginyje. O kūryba? Prasidėjusi siužetine senojo Lietuvos kaimo vaizdų ir darbų grafika, ji plėtėsi iki muzikalių kosminių vizijų – per žydėjimą. Batikose, aliejiniuose paveiksluose, mišria technika atliktuose darbuose tiesiog skamba žydėjimas: „Medeinos soduose“ ir „Tolimoje žemėje“, „Spalvingoje žemės planetoje“ ir „Motinoje žemėje“, cikle „Žemė žydi“, sultinguose, gyvybingumu trykštančiuose, visą didelės drobės paviršių užpildančiuose žieduose (Hibiscus hybrid, Cobaea Scandens, Gloxinia, Schlumbergera ir kt.).

Aptariamoje knygoje, kurios viršelyje žydi Cobaea Scandens (tropikų augalas) irgi nuolat kartojasi žydėjimo motyvas, atspindintis dailininkės sielos jaunatviškumą ir vitališkumą. Ši knyga-albumas itin solidi, geriausia iš visų leidinių, skirtų Magdalenos Stankūnaitės-Stankūnienės (Stankūnės) gyvenimui ir kūrybai. Laikyčiau tai knygos sudarytojos Vidos Mažrimienės, dailininko Agniaus Tarabildos ir dizainerės Danutos Mankelevič nuopelnu. Žinoma, ir pačios Magdalenos, geranoriškai padėjusios knygos sudarytojais pasakojimais, prisiminimais, nuotraukomis, kurių itin gausu knygos skyriuje „Ars documenta“.

Knygos struktūra yra gerai apmąstyta. Pačios Vidos Mažrimienės, kaip menotyrininkės įvadiniai tekstai, analitinis kūrybos įvertinimas. Žmonių, artimiau bendraujančių su Magdalena, išpūdžiai iš susitikimų su ja – trumpi, bet taiklūs dailininkės charakterio, mecenatinės veiklos, kūrybos apibendrinimai. Keletas laiškų, kuriuos dėkingi tautiečiai rašė Magdalena, pažinę jos dosnią širdį ir laisvą dvasią. Taip pat savotiškas kūrybos registras iš Lietuvos muziejų, kuriems Magdalena dovanojo savo kūrinius.

Pusę knygos užima kūrinių reprodukcijos (apie 100 puslapių skyriuje „Meninė kūryba“), pasižymi aukšta poligrafine kokybe ir puikia darbų atranka. Kaip minėjau, knygos pabaigoje – pluoštas nuotraukų (skyreliai „Vakarų pasaulyje“ ir „Lietuvos maršrutais“).

Tai pasakojimas fotografijomis apie nueitą gyvenimo kelią Amerikoje ir keliaujant po svečias šalis – renginiai, parodos, susitikimai su žmonėmis, miestais, gamta. Taip pat kelionės po Lietuvą, savo dovanotų darbų pėdsakais. Nuotraukose dominuoja žmonės, nes be jų nebūtų to abipusio susitikimų džiugesio, kuris liejasi per kraštus iš žodžių ir vaizdų, tirštai užpildančių knygos erdvę.

Bibliografija (sk. „Ars documenta“) apima ne tik išleistas jos knygas-albumus ir parodų katalogus, gausią straipsnių apie dailininkę kartoteką, bet ir Magdalenos gyvenimo ir kūrybos datas, M. B. Stankūnienės dovanotas knygas Lietuvos dailės muziejaus bibliotekai. Suregistruotos institucijos, kuriose saugomi dailininkės dovanoti darbai, taip pat išvardyti jos apdovanojimai. Visa tai kruopščiai sutelkta į vieną vietą, tad būsimam M. Stankūnienės kūrybos ir labdaros bei mecenatystės užmojų tyrinėtoji bus po ranka, – tik studijuok, analizuok, daryk išvadas ir apibendrinimus. Ir rašyk...

Taigi V. Mažrimienės sudaryta knyga nupiešia dailininkės portretą iš žodžių ir vaizdų. Piešia jautriai, subtiliais pasakojimų ir išpūdžių pustoniais, išdailindama ele-

gantiškais knygos meno drabužiais.

Štai tam portretui pora tikslų charakteristikų, sodrių štrichų, kuriuos apmetė dviejų laikmečių ir skirtingų kartų atstovai; knygotyrininkas Domas Kaunas, kurio talentas išsiskleidė Nepriklausomybės metais, ir aktyvųjį kūrybos periodą sovietmečiu pragyvenusi menotyrininkė Zita Žemaitytė.

„Susipažinome vėlyvą 1997-ųjų rudenį... Tokio dosnumo žmogaus gyvenime nebuvo sutikęs. Didelė dovana teko ir man – pažinau dailininkę kaip dvasingą, originalią bei išskirtinę asmenybę... Magdalena man iškyla kaip pasaulio, gal daugiau Amerikos moteris, stotinga povyza ir būdu, nesišžeminanti, nepriklausoma, žinanti savo ir kitų vertę, nebijanti pasakyti nuomonės ir nueiti sau, jei kas dedasi ne tuo, kuo yra“. (D. Kaunas, sk. „Palaimingas dosnumas“, p. 39).

„Nors Tu toli – Čikagoje, bet žinau, kad širdimi esi Lietuvoje... Atskridusi per Atlantą, pastebi ne tik Tau skirtus 'gėlėmis klotus' takelius. Matėme Tave vaikų namuose, apsuptą našlaičių, kurie glaudėsi apie Tave kaip apie motiną, Tu nepamiršti apsilankyti senelių prieglaudose – sušildai jų vienišas širdis paguodos žodžiu, kuris jiems gal brangesnis ir už Tavo dalijamas dovanas. Visur Tu pastebi žmogų, nesvarbu, ar jis elegantiškas ponaitis, ar vargeta, nepraeini nepakalbinusi, neapdovanojusi nė vieno elgetos. Guodi kitus, nes ir pati žinai skausmo ir vargo skonį. Bet moki to neparodyti, kad neapsunkintum kitų.“ (Z. Žemaitytė, sk. „Iš laiškų lobyno“, p. 73)

Magdalena Stankūnienė (Stankūnei) ši 2010 m. Kaune išleista knyga (beje, išleista M. B. Stankūnienės lėšomis) yra knygos sudarytojos ir jos talkininkų bei Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus dovana – už dailininkės dovanas Lietuvos didžiųjų miestų ir regioniniams muziejams. Už jos ypatingą mecenatystę, suprastą kaip Dievo duotą pašaukimą, kuris plėtojosi, tobulėjo ir greta meno žydėjimu nuskaidrino jos sielą. Ši dovana – nemateriali. Bet ar ne tokios dovanos yra brangiausios? Bičiulystė, sielų bendrystė, mylėjimas ne žodžiais, o širdimi, – argi ne tai svarbiausia mums, šios planetos gyventojams? □

Iš ciklo „Tolima žemė“ II. 1995. Drobė, batika, autorinė techn., 92x67 Vilkaviškio krašto muziejus, Paežeriai.

„Pašaukite mane atspėję vardą...“ arba tikrasis Liūnės Sutemos sugrįžimas

ŽYDRONĖ KOLEVINSKIENĖ

*Pašaukite mane atspėję vardą,
ir aš žiemosių jumyse,
Saulės Medžio šaknis glausdama –
ir aš pavasarėsiu jumyse
Saulės Medžio lapus sklisdama –
būsiu tyli, nematoma, –
tik atspėkite vardą
ir priimkit mane*

Liūnė Sutema

2010 metų gegužės 14 dieną Maironio lietuvių literatūros muziejuje buvo sutikta nauja, neeilinė knyga – Virginijos Paplauskienės monografija *Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais* (Kaunas: Naujasis lankas, 2010, 283 p.). Kartu su knygos autore vakare dalyvavo Maironio lietuvių literatūros muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė, literatūrologės dr. Žydronė Kolevinskienė ir Rūta Mėlinskaitė-Mėlynė, filosofas, *Naujosios Romuvos* redaktorius Andrius Konickis, Liūnės Sutemos eiles skaitė aktorė Vilija Grigaitytė, fleita vakaro svečiams grojo Rasa Olšauskaitė.

Liūnės Sutemos vardas puikiai žinomas šiuolaikiniam lietuvių literatūros skaitytojui, nors poetės ėjimas į tėviškės žemę truko ilgai – daugiau kaip penkiasdešimt išbandymų metų. Galima prisiminti, kad Liūnės Sutemos poezija į gimtąją žemę pradėjo grįžti po 1990-ųjų metų. 1992 metais „Vaga“ išleidžia jos *Poezijos rinktinę*; 2006 metais Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla publikuoja poetės rinkinį *Tebūnie*; 2007-aisiais Liūnė Sutema tampa Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureate, o 2009 metų pavasarį ji į Lietuvą sugrįžta su poezijos rinktine *Sugrįžau*. Šiais metais – dar vienas, apibendrinantis Liūnės Sutemos sugrįžimas. Šį sykį – su Virginijos Paplauskienės knyga.

Kelio metafora tampa savotišku šios knygos leitmotyvu. „Sunkūs keliai žemėje, kuriais žmogus turi vaikščioti. Pelkių keliai, dykumų keliai, kalnų keliai“ – tai įrašas Zinaidos Nagytės dienoraštyje. Kelias, tiksliau – geležinkelio bėgiai, matomi ir knygos viršelyje. Lietuvos keliai, vedę būsimą poetę iš Mažeikių per Radviliškį Kauno link, toliau – į Skuodą, Šilutę, parvedę atgal į Kėdainius, Naująją Vilnią, ir vėl – Kėdainius. Iš Kėdainių 1944 metais keliai keleliai lydėjo per Vokietijos DP stovyklas Austrijos link; ir galiausiai – jūros kelias, nubloškęs į Jungtines Amerikos Valstijas: Mainas, Niujorkas, Čikaga, Lemontas.

Virginijos Paplauskienės knygoje kelio metafora ir kelionės leitmotyvas nėra atsitiktiniai: autorė pati keliavo Liūnės Sutemos keliais (ir tiesiogine, ir perkeltine prasme). Poetės patirtis išgyventa tarsi iš naujo, suvokta betarpiškai; atsiveria poreikis liudyti jau praėjusį gyvenimą, dar kartą išgyvenant dramatiškuosius periodus. Galbūt todėl Liūnės Sutemos gyvenimas monografijoje veriasi be galo subtiliai, gelmiškai, niuansuotai. Paprastai skirtis tarp autoriaus ir pasakotojo išlieka. Tuo tarpu Virginijos Paplauskienės knygoje dažnai išnyksta riba tarp pasakotojo, pasakojančio Liūnės Sutemos gyvenimo istoriją, ir pačios Liūnės Sutemos, t. y. pasakojimą trečiuoju asmeniu, kuris būdingas biografiniam lygmeniui, nepastebimai keičia pasakojimas pirmuoju asmeniu – autobiografinio pasakojimo ženklas. Pasakodama Liūnės Sutemos gyvenimą, keliaudama jos gyvenimo ir kūrybos keliais, Virginija Paplauskienė tarsi pati dalyvauja pasakojamoje istorijoje.

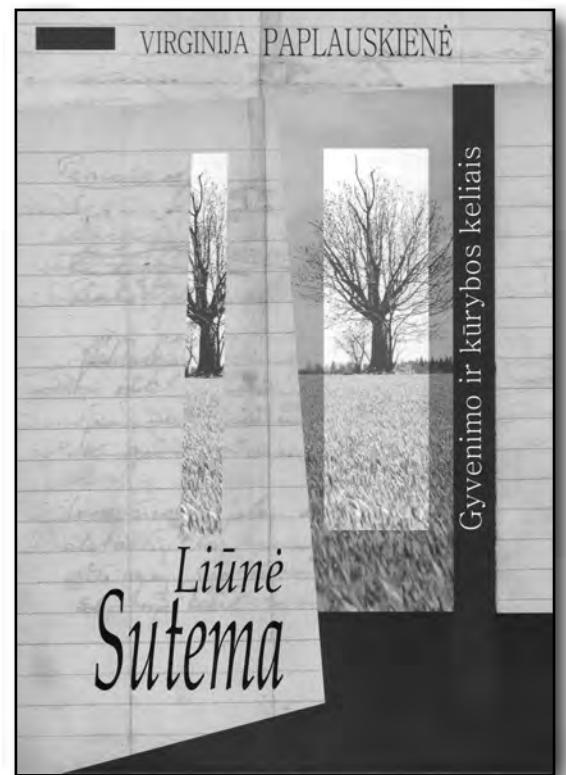
Kai kasmet daugėja monografių apie išėivijos rašytojus (čia galima paminėti Laimutės Tidikytės knygą „Julius Kaupas“, Leono Peleckio-Kaktavičiaus knygas „Kazimieras Barėnas“, „Jurgis Jankus: gyvenimas ir kūryba“, „Vytautas Alantas: gy-

venimas ir kūryba“, Donatos Mitaitės monografiją apie Tomą Venclovą ir kt.), tikrai džiugu, kad pagaliau monografinio tyrinėjimo sulaukė ir Liūnė Sutema. Virginijos Paplauskienės knyga parašyta, remiantis tradiciniu literatūros istorijos modeliu, kuriame, kaip teigiama knygos pratarėje, „pasakojimas pateikiamas chronologine seka sisteminant įvykius, siejant juos į prasmingą visumą, išryškinant esminius, aktualius reiškinius. Nušviečiami iki šiol mažai žinomi Liūnės Sutemos biografijos faktai, pasaulėžiūros ypatumai, akcentuojamos poetės estetiškos nuostatos, atskleidžiamas autentiškas jos gyvenimas, santykis su aplinka, kurioje gyveno ir kūrė“. Pasak Algimanto Mackaus, Liūnės Sutemos žodis yra „tiksliai jai priklausanči dominija, nepanaši į kitų net ir tada, kai poetė kalba visai tremties poezijai būdinga tema“, o analizuodamas Liūnės Sutemos rinkinį „Nėra nieko svetimo“, jis išpranašavo, kad bus lemta „Liūnės Sutemos poezijai tapti nebepakeičiama“. Ta pranašystė išsipildė. Viktorija Daujotytė yra pabrėžusi, kad „po Salomėjos Nėries Liūnė Sutema yra ryškiausia lietuvių poetė“. Liūnės Sutemos kūryba domėjosi ir ją tyrinėjo V. A. Jonynas, Ž. Bilaišytė, R. Šilbajoris, A. M. Jurašienė, D. Vasiliauskienė, A. T. Antanaitis, J. Tininis, V. Kavolis, V. Daujotytė ir kt. Kritikos straipsniai, Liūnės Sutemos knygų recenzijos, jos poezijos aptarimas buvo spausdinama išėivijos lietuvių kultūrinuose leidiniuose „Margutis“, „Metmenys“, „Aidai“, „Draugas“, taip pat studijose „Lietuvių literatūra svetur 1945–1967“, „Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990“, „Egzodo literatūros atšvaitai“, tačiau monografijos apie šios poetės gyvenimą ir kūrybą iki šiol nebuvo.

Virginijos Paplauskienės knygą sudaro dvi dalys: I-oji – skirta Liūnės Sutemos biografijai, jos gyvenimui Lietuvoje (1927–1944 m.), Vokietijoje ir Austrijoje (1944–1949 m.) bei Jungtinėse Amerikos Valstijose (nuo 1949 m.); II-oji knygos dalis skirta Liūnės Sutemos kūrybai. Virginijos Paplauskienės monografija aprėpia iš esmės visą Liūnės Sutemos poeziją nuo pirmųjų iki paskutiniųjų jos knygų. Remiamasi ir archyviniais šaltiniais: laiškais, dienoraščio fragmentais, amžininkų atsiminimais. Aišku, didžiausia knygos vertybė – jos autorėi pasakojamas pačios Liūnės Sutemos gyvenimas. „Kaip literatūra kyla iš visuomenės, kurią pastaroji siekia reprezentuoti, taip ir kūrinys kyla iš rašytojo gyvenimo. <...> Nėra kūrinio, kuris liktų šalia gyvenimo, ir nėra gyvenimo, kuris vyktų šalia kūrinio, yra tik jų nelengvai pasiekiamas santarvė“. Rašyti poeziją Liūnei Suteimai – gyvenimo būtinybė: „Stikliniuose induose nardo žalčiai <...> jei paleisiu juos – prarasiu save, / jei laikysiu uždarytus – užtroksiu savyje...“.

Vienatvė, ypatinga grožio, meno pajauta, vokiečių literatūros įtaka, netektys, teikusios impulsų kūrybai – visa tai užfiksuota monografijos autorės. Ypač svarbus pastebėjimas apie kitokį, nesentimentalų moters kūrėjos pasaulio suvokimą. Liūnės Sutemos poezija yra moteriška, bet ne švelnumu ar grakštumu, o emocijomis, išgyvenimais, pasaulio suvokimu ir buvimu jame. Jo poezijos moteris – raganautoja, dviburnė vienaakė laumė – jėgos ir galių pakeisti pasaulį semiasi iš gamtos, iš senųjų archajinių klodų, visą energiją paverčiant kūryba.

Atstumas tarp eilėraščio lyrinio subjekto ir tikrojo autoriškojo „aš“ yra minimalus, ir tai suteikia jos poezijai autentiškumą. Liūnė Sutema kalba intymiai, negarsiai, bet savitu, šiltu balsu, nuoširdžiai. Ji kalba tik savo vardu ir apie save, bet ne sau. Tą nesumeluotą, tikrą kalbėjimą pavyko savo knygoje perteikti Virginijai Paplauskienėi: apie ilgęsį ir kančią, vienatvę ir baimę, meilę, ištikimybę ir tikėjimą. Pasakojama ištikimos žmonos, broliais besirūpinančios sesers, mylinčios dukters, puikios motinos, geros draugės, iškilios poetės gy-

venimo istorija. Greta Liūnės Sutemos poetinių tekstų veriasi jos gyvenimas – kaip paralelinis tekstas.

Aptariamoje monografijoje praskleidžiami ir kitų literatūros žmonių, veikusių Liūnės Sutemos pasaulėjautą ir pasaulėvaizdį, gyvenimai – brolio Henriko Nagio, Juliaus Kaupo, Algimanto Mackaus: pabrėžiama, kad rašyti Liūnė Sutema pradėjo, paskatinta brolio Henriko; pristatoma, kaip mintimis apie savo ir kitų poetinius bandymus Liūnė Sutema dalindavosi su Algimantu Mackumi. Juos abu siejo panašus požiūris į egzodą ir išpareigojimas tikrovei – tokiai, kokia ji yra. A. Mackus į tremtį žiūrėjo kaip į žmogiškosios prasmės išsipildymą. Jo nuomone, natūrali kūrėjo būklė yra tremtis plačiausia šio žodžio prasme, o tremtyje vienintelė nepaneigiama tiesa yra žinojimas, kad ateis mirtis. Šios mintys rado atgarsį ir Liūnės Sutemos poezijoje.

Poetės gyvenimo ir kūrybos kelią tyrinėtoja Virginija Paplauskienė iliustruoja nuotraukomis, dokumentų, rankraščių, laiškų, dienoraščių ir užrašų knygelių faksimilėmis, Liūnės Sutemos vyro rašytojo Mariaus Katiliškio piešiniais. Knygos skyrių pavadinimai – tai citatos iš Liūnės Sutemos eilėraščių, pavyzdžiui: „Gyvenimas tai vienatvė“, „Lyg mozaika yra gyvenimas“ ir pan. Virginijai Paplauskienėi monografijoje *Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais* puikiai pavyko perteikti poetės moteriškosios būties ir buities savitumą, sąsajas su individualia dvasine gelme bei išoriškojo pasaulio sankloda, apibendrinti pagrindinius moters kūrėjos savistabos ir saviraiškos modelius.

Atskiro pagiriamąjo žodžio nusipelnė knygos poligrafija – puikus, skoningas ir iškalbingas viršelis.

Negalėčiau taip drąsiai ir vienareikšmiškai teigti, kad po šios Virginijos Paplauskienės knygos kitiems literatūrologams, Liūnės Sutemos kūrybos skaitytojams nebus ką veikti. Liūnė Sutema yra ta autorė, kurios poeziją galima skaityti vis iš naujo ir vis kitaip. Kiekvienas jos eilėraštis – nauja erdvė minčiai bei polemikai ir pačiam su savimi. Tačiau poetės biografija, pateikta Virginijos Paplauskienės, tikrai itin išsami, su pagrindinėmis Zinaidos Nagytės-Katiliškienės gyvenimo ir kūrybos datomis, su asmenvardžių rodykle. Pabrėžčiau, kad čia monografijos autorė išarė plačią ir gilią vagą. Čia jau nėra reikalo iš naujo eiti Virginijos Paplauskienės pėdomis ir ieškoti, ko ji dar nepasakė... Šiek tiek perfrazuojant paskutinįją knygos pastraipą ir vėl prisimenant tą ypatingą kelio, kelionės metaforą, galima teigti, kad ši knyga „<...> ypatinga dvasinė dovana, bylojanti apie realų Liūnės Sutemos sugrįžimą iš tolimų klajonių. Ilgai vaikščiojusi klaidžiais „pelkių, dykumų, kalnų keliais“, poetė pagaliau sugrįžta į savo Tėvynę, į pasakų namus. Nuolankiai žvelgdama į ją supantį pasaulį, lyrikė kartoja ir kartos: „Tebūnie...“ O mes, skaitytojai, kartojam kartu: „TEBŪNIE!..“ □

Lietuvos jaunimo motina

ANELĖ BUTKUVIENĖ

Tešyns. Pradžia 2010 m. birželio 5 d. „Kultūroje“

Plokščiai – lietuviybės židinys

Kai Sofija ir Petras Kriaučiūnai įsikūrė Plokščiuose, miestelis dešimčiai metų tapo lietuviybės skleidimo centru. Kriaučiūno patriotizmas, energija, veiklumas, Sofijos pedagoginiai sugebėjimai, altruizmas, gebėjimas patraukti žmones, jais rūpintis traukė visus kaip magnetas. Amžininkai pasabėžė, kad ponija Sofija buvo aristokratiškų manierų ir vyro valstietiškas, tiesus būdas, veikiamas žmonos, tapo gerokai lankstesnis.

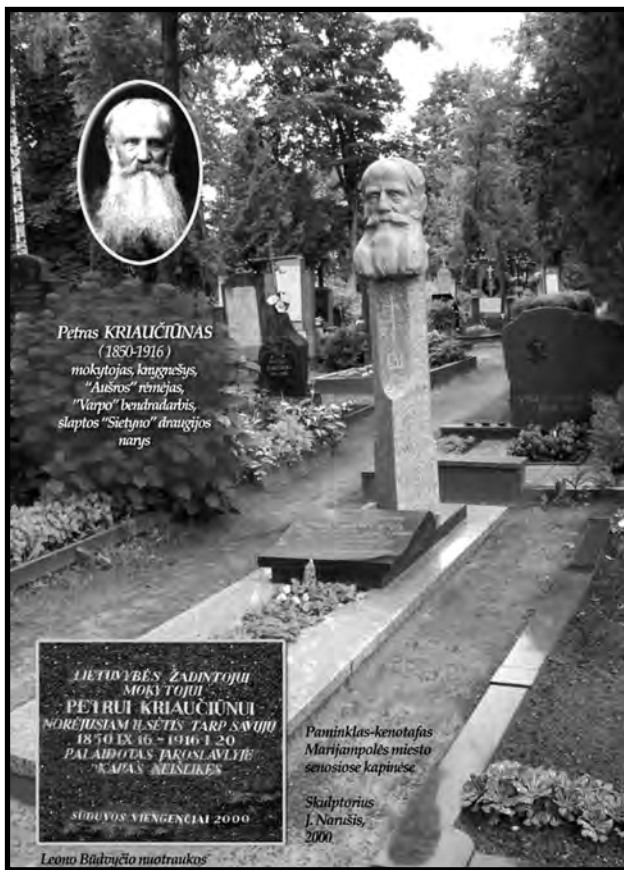
Tuo metu Europos kalbininkai susidomėjo lietuvių kalba kaip viena seniausių gyvųjų indoeuropiečių kalbų. Nemažai kalbininkų moksliniais tikslais atvykdavo į Lietuvą, apsistodavo Plokščiuose. Juose lankėsi vokiečių kalbininkas Hermanas Hirtas (1865–1936), danų etnologas ir istorikas Ogė Benediktsenas-Mejeris (1866–1927), suomių kalbininkas Josepis Mikola (1866–1946) su žmona rašytoja Marija (slapyvardis Maila Talvio, 1871–1951) ir kt. Kriaučiūnų namuose svečiuodavosi Antanas Baranauskas, Jonas Jablonskis, Kazimieras Jaunius, Juozas Tumas-Vaižgantas ir daug kitų žymių lietuvių kultūros žmonių. M. Gustaitis pavadino Plokščius „litvomanų Meka“. Kriaučiūnas turėjo sukaupęs unikalią lituanistinę biblioteką, kuria visi svečiai galėdavo naudotis. Plokščiuose būdavo slepiama draudžiama lietuviška spauda, aptariami jos leidybos ir gabenimo reikalai.

Pas Kriaučiūnus dažnai viešėdavo Vincas Kudirka. Amžininkų atsiminimu, Sofija ir Petras Kriaučiūnai Kudirka rūpinosi kaip savo vaiku. 1895 m. vasarą mirtinai pasiligojęs Vincas Kudirka gyveno pas Kriaučiūnus. Tą vasarą antrą kartą į Lietuvą atvyko ir porą savaičių Plokščiuose viešėjo Josepis ir Marija Mikolos. Mirtinai sergąs Kudirka caro valdžios buvo tebelaikomas pavojingu nusikaltėliu ir jį budriai sekė kiekvieną daktaro žingsnį. Žandarai pririnko įkalčių ir 1895 m. vasarą jį areštavo. Savo pažintį su Kudirka, jo veiklą Lietuvos labui ir tragiškąjį areštą Maila Talvio aprašė savo apysakoje „Idėjos auka“.

Kriaučiūnų namus Plokščiuose Maila Talvio vadino vieninteliais susipratusių lietuvių namais, nes ponija Sofija savo veikla nenusileido vyrui. Ji buvo ne tik puiki šeiminkė, nedidelį sodą pavertusi beveik žemiško rojaus kampeliu, kuklų medinį namelį – jaukiu būstu, kuriame ne gėda priimti bet kokio rango svečius, bet ir švietėja, kiek įmanoma skatinusia lietuviybę. Vasaromis ji globodavo atvykstančius į Plokščius lietuvių gimnazistus ir studentus, kiek leido kuklios Kriaučiūnų finansinės galimybės, juos šelpdavo. Ne be reikalo Maila Talvio Sofiją pavadino Lietuvos jaunimo motina. Rašytoja nušvietė dar vieną svarbų pasižventusios lietuviybei moters darbo barą – kaimo mergaičių švietimą. Savo atsiminimuose ji rašė: „Didelis Zofijos Kriaučiūnienės rūpestis tarp kitų dalykų, kad neišsilavinę lietuviai vyrai gautų išsilavinusias žmonas. Aišku, nebuvo galima ir sapnuoti, kad būtų gautas leidimas paimti jaunas kaimo mergaites į savo namus ir mokyti elementariausių dalykų, už tai būtų grėšęs kalėjimas. Ponija Zofija, kurios energija, sumanumu ir išradingumu žavėjosi vos ne kiekvienas, nepaprastai slaptai šalia namų ruošos darbų tarnaites mokė rašyti ir skaityti, ir jas pakeisdavo, kai bent kiek pramokdavo. [...] Kai ji nueidavo į bažnyčią ir atsistodavo prie altoriaus, visuomet būdavo užsirišusi lietuvišką prijuostę, kokias dar dėvėjo senos moterys, jaunos savo rūbus pakeitė svetimais. Moterys apžiūrinėdavo ją, pastebėdavo gražius raštus, kuriuose švietė saulė, ir, ko gero, prisimindavo, kad namuose skrynioje irgi turi šitokią prijuostę. Grįždama namo, ponija Zofija moterų būryje girdavo visa, ką matė gražaus lietuviško, gyrė ir savo pri-

juostę, kurią gavusi kažkur pirkti, ir aiškino, kokie gražūs raštai ir spalvos.“ Ji suteikdavo Plokščių miestelio ir aplinkinių kaimų gyventojams medicininę pagalbą, gerai išmanė gydomąsias žoleles, kurias pati ligoniams paruošdavo.

Kriaučiūnų veikla Plokščiuose caro valdžiai buvo kaip krislas akyse. Ji tiesiog ieškojo preteksto su jais susidoroti ir surado. Kriaučiūnas Gelgaidišio dvaro administratoriui už darbininko sumušimą neleido atsipirkti pinigine bauda, o pasodino jį mėnesiui į kalėjimą. Už tai, apkaltinus vos ne priešvalstybiniu veikimu, iš teisėjo pareigų Petras Kriaučiūnas buvo atleistas. Tada Petras ir Sofija persikėlė į Marijampolę.

Paminklas-kenotafas P. Kriaučiūnui Marijampolės kapinėse.

Vėl Marijampolėje

Grįžęs į Marijampolę, Kriaučiūnas vertėsi advokato praktika. Savo lietuvišką veiklą jis gerokai apribojo, greičiausiai bijodamas, kad su juo caro valdžia nesudorotų, nes ką tik, 1899 m. vasario mėn., buvo pasibaigusi slaptos lietuviškos „Sietyno“ draugijos byla, didžiausia to meto politinė byla visoje Rusijos imperijoje. Įvairiomis bausmėmis – kalėjimu, tremtimi – buvo nubausti 34 asmenys. Sofija Kriaučiūnienė laikė slaptą mokyklėle-bendrabutį, veikusius iki 1905 m. Apie mokymąsi toje mokyklėlėje savo atsiminimuose gydytoja Emilija Ona Bliūdžiūtė rašė: „Mokėsi pas Kriaučiūnienę penkios mergaitės [...] Svarbiausia tai, kad mokėmės lietuviškai skaityti ir rašyti, eilėraščių ir gramatiką. Mokėmės ir lenkiškai, skaityti ir rašyti.

Rusiškai mokėmės tik raides, šiek tiek paskaityti ir Krylovo pasakėčių. Jei ateidavo rusas svečias, turėdavome pasakyti „pažalstva, zaidite, barinia seičas pridiot“, arba, jei jos nėra, tai sakyti „barini net doma“. Kartais reikėdavo prie svečio padeklamuoti „basni Krylova“ rusiškai. Tai tuomet, jei svečias rusiškai kalba, tai ilgai, ilgai užsėdėdavo. Tai tik tiek reikėdavo rusiškai mokėti. Daugiausia Kriaučiūnienė dėmesio kreipdavo į lietuvišką mokslą. Mes per tuos metus patenkamam išmokome skaityti ir rašyti lietuviškai. Irgi gramatiką. [...]

Kriaučiūnienė mergaites ne tik mokė, jos ten gyveno su pilnu išlaikymu. Mergaičių tėvai mokėjo po 18 rublių (gal mėnesiui) [...] Visos mergaitės mokėsi ir ruošos. Pusę septynių ryto jos jau turėjo būti apsirengusios. Visos dalyvaudavo kambarių sutvarkyme ir pusryčių paruošime. 9 valandą ryto viena mergaitė iš eilės eidavo su „Ponia“ į miestą, į krautuves valgio nupirkti, o kitos į virtuvę su virėja pietus ruošti, o taip pat ir vakarienę. Keitėsi kasdien. Kitos ejo mokytis. Pietūs – 3 va-

landą. Po pietų atsakinėjo „Poniai“ paruoštas pamokas. Po 4 val. iki 7 val. mokėsi su draugėmis. Mergaitės visą laiką buvo mokytojos kontrolėje. Mes buvom dar vaikai 11–14 metų. Turėjome labai suktis, kad spėtumėme padaryti viską taip, kaip iš mūsų reikalaujama. Mus dažnai pabardavo. Bet mes per tuos metus daug išmokome. Tuo metu lietuviams spauda buvo uždrausta. Žinojom, kad gali įvykti krata, kad visas lietuviškas knygas reikia slėpti slėptuvėje ir apie tas knygas niekam neišplepėti.”

Silpna Sofijos sveikata Marijampolėje labai sušlubavo. Atgavus lietuvišką spaudą, ji nebeturėjo jėgų užsiimti aktyvesne veikla. 1910 m. moteris visai pasiligojo ir 1912 m. vasario 5 d. mirė. Buvo palaidota Marijampolės kapinėse greta savo pirmojo vyro Petro Armino-Trupinėlio.

Po spaudos draudimo panaikinimo Petras Kriaučiūnas grįžo į Marijampolės gimnaziją, dėstė lotynų ir lietuvių kalbas, buvo mokinių mėgstamas. Vincas Mykolaitis-Putinas taip atsiminė savo mokytoją: „Mes juo pasitikėdavome ir jo nebijodavome, nepaisydami jo staigių judesių, griausmingo balso ir momentinio supykimo už kokią vaikišką išdaigą ar neklusnumą. Jį, žilabarzdį mokytoją, ir mus – naivius, nedaug ką suprantančius vaikus – jungė tarsi kokius sąmokslininkus nujaučiama opozicija prieš visą tą mums, lietuviams, priešišką įstaigos dvasių ir jos vadovybę.“ Įsijungė į lietuvių mokslo draugijos veiklą, padėjo įkurti Marijampolėje kultūros draugiją „Gabija“. Bičiuliai ir bendraminčiai visą laiką ragino Kriaučiūną rašyti kalbotyros, kuria labai domėjosi ir gerai išmanė, darbus. Deja, šio darbo nesiėmė, nes labai nemėgo rašyti.

1915 m., artėjant Pirmojo pasaulinio karo frontui, kai Marijampolės gimnazija evakavosi į Jaroslavlį, kartu išvyko ir Kriaučiūnas. Staiga susirgęs, 1916 m. sausio 20 d. Petras Kriaučiūnas Jaroslavyje mirė, ten ir palaidotas. Ant paminklo buvo iškalta epitafija:

*Palaidotas toli nuo šalėlės gimtinės
Gulės tavo kūnas kapuos svetimuos,
Dvasia gi tavoji šileliuos tėvynės
Raiba gegute pasivertus kukuos.*

Lietuvai 1918 m. atkūrus valstybingumą, buvo planuota pervežti Kriaučiūno palaikus į Tėvynę, bet tai nebuvo padaryta. Plečiantis Jaroslavlio miestui, kapinės, kuriose palaidotas Kriaučiūnas, buvo panaikintos. 2000 m. Marijampolės kapinėse šio Lietuvos nusipelnusio žmogaus atminimas įamžintas kenotafu.

Rašytoja Maila Talvio straipsnyje „Trys žmonės“, paskelbtame 1932 m., apie Vincą Kudirką, Petrą Kriaučiūną, Sofiją Kriaučiūnienę rašė: „Ten, Lietuvoje, pirmą kartą akis į akį susidūriau su tėvynės meile. [...] Prisimenu, kaip mums išvykstant, Kriaučiūnai atėjo palydėti į prieplauką, ponija Kriaučiūnienė paėmė sauja žemių duoti mums atsiveikimui. Kriaučiūnas iš užrašų knygutės išplėšė lapą suvynioti dovanai ir ant jo užrašė: „Iš Lietuvos žemės“. Jie nebūtų galėję švelniau elgtis su brangiaisiais perlais, kaip elgėsi su šita tėviškės žemės sauja. Esu tikra, kad tų trijų lietuvių mirties idėjoje tilpo laimė susijungti su tėviškės žeme ir perkelti savo širdžių didelį ir paslaptingą skausmą į žemės krūtinę, katras virstų sėkla ir kartą iš jos pakiltų brangus jervas. Tas jervas sukielo. [...]

Trys žmonės, neturėję kito siekio, kaip visais savo jausmais kurti svajonę apie tėvynę, [...] trys žmonės, kurie nesvyruodami atsisakė žemiškų gėrybių dėl tos pačios kvailos tėvynės meilės – dabar, kai žiūriu į juos pro metų dešimtmečius, ant jų galvų matau šventumo aureolę ir jaučiu, kad ta kvaila tėvynės meilė maitino visą aną Lietuvą, iš kurios ir pakilo dabartinė Lietuva. [...] Jie tapo aukomis. Jie visi trys mirė neišvydę savo tėvynės prisikėlimo. [...] Dabartis gyvena jų aukose, tačiau ateitis reikalauja mūsų aukų.“ □

Redaktorės pastaba: 2010 m. birželio 5 d. „Kultūroje“ straipsnis buvo įvardytas kaip „Lietuvos jaunimo mokytoja“. Turėtų būti – „Lietuvos jaunimo motina“. Atsiprašome autorės ir skaitytojų.